

Árnyfoltok a kétszáz év előtti Buda történetéből

A budai állapotok nem mindig voltak olyan szivárványos-színűen derűsek és hófehértiszták, amilyenek a százesztendősvárbeli kis cukrászda ablakából láttuk.

Most visszamegyünk még százesztendővel, vagyis a kétszáz év előtti budai állapotokról mutatunk be egy picinyke színlapot, jobban mondva: árnyfoltot. Analógiát keresve a mostani rendkívül sűrű és mindennapos panama-esetekkel, végső konzekvencia gyanánt igazán elmondhatjuk a híres *Ben Akibával*, hogy *semmi sem új a nap alatt*.

Csak éppen akkor másképpen hívták. A »panama« kifejezést akkor még nem ismerték. A régi hivatalos irásokban ezt a stereotip kifejezést találhatjuk rá: »*bűnben található*«.

A budai város tanácsának házában 1737 október 2-ikán nagy volt a riadalom és izgatottság. Lilaszínű pecséttel hitelesített nagy levelet kézbesítettek a tekintetes magisztrátusnak címezve és ebben nem kisebb ur, mint maga VI. Károly király tudatja, hogy képviselőjében monyorókeréki gróf Erdődy György tárnokmester megérkezett és a várbeli Wimmer-féle házban szállásoltatta el magát. A tárnokmester megérkezése után azonnal parancsot küldött a tanácsnak, hogy másnapra, október 3-ikára hívja össze a budai polgárságot a városháza tanácskozó termébe. Ezenkívül természetesen a tanács tagjai is teljes számban kötelesek megjelenni, mert őfelsége megbizottja az ő személyüket is külön-külön érdeklő ügyben kívánja legfelsőbb akaratát kinyilvánítani.

A királyi biztosnak váratlan megjelentése nagyon megdöbbenetette a budai tanácsot, mert azelőtt sohasem volt szokásban, hogy a király megbizottja előzetes bejelentés nélkül Budára érkezék. A tanács tagjai csak sejtették, hogy miről lehet szó.

És sejtésük csakugyan valóra vált. A kitűzött napon a tárnokmester a nagyszámban összegyülekezett budai polgárság és a magisztrátus tagjainak jelenlétében kihirdette, hogy a városi tanács által immár 15 esztendő óta folyó *fenyítő-vizsgálat* végső befejezésenként *kihirdeti és nyomban végre is hajtja a királyi ítéletet*.

Az előzmények gyanánt tudni kell ugyanis, hogy a polgárság már az 1722. évet megelőzőleg is tömegesen küldte az

alázatos instancia formájában megszerkesztett *feljelentéseit* a tekintetes magisztrátus ellen, különféle *visszaélésekkel* és *»hivatali kötelmek«* megszegésével vádolva a tanácsot együttesen és személy szerint külön-külön is. A királyi biztosság a bünyefenyítő vizsgálatot már 1722-ben megindította és kerek 15 esztendőnek kellett eltelnie, hogy végre az ítélet is elhangozhatott ezekben a vádaskodó ügyekben.

Súlyos vádak a budai polgármesterek ellen

Egészen bizonyosnak látszik, hogy a feljelentésekben sok lehetett az *alaptalan vádaskodás* és *meggyanúsítás* is. A vádaskodások özöne nem kímélte Buda városának legelső polgármesterét, *Prenner Farkast* sem, akit még *lopással is vádoltak*. A vádak híre eljutott Bécsbe is és bizonyára ennek tulajdonítható, hogy *Prenner polgármesteri állásáról leköszönve*, arra kérte a tanácsot, hogy az alaptalan vádak cáfolatával, állítson ki a számára egy *ártatlansági bizonyítványt*. Hogy aztán *Prenner* megkapta-e ezt az *ártatlansági szépségflastromot*, arról nincsenek adatok.

Hasonló súlyos vádak keringtek Budán *Prenner* utódjáról, *Bösinger Ignác* polgármesterről is, akiről egyébként érdemes feljegyeznünk, hogy megalapítója volt a Várban a *legelső budai patikának*, mely »Városi« nevet viselte. (Ma is megvan a »Városi gyógyszerár« a Várban, a Tárnok-utca 8. szám alatt és *Éllő István* a jelenlegi tulajdonosa.) *Bösingert* a polgármesteri székben azzal a váddal illették, hogy *a várostól 2000 forintot elidegenített*. Később ezt a vádat úgy módosították, hogy *2909 forintról nem tudott elszámolni*. Hogy valóban igaz volt-e, nem-e: nem sikerült megállapítani. *Bösingernek* a vádak hatása alatt mégis le kellett mondania a polgármesteri tisztségéről.

A királyi ítélet a bűnben talált magisztrátus ellen

E kis epizódyszerű kitérés után bizonyára érdekelni fogja az olvasót, hogy gróf Erdődy királyi biztos a polgárság és a magisztrátus jelenlétében, a budai városházán miként hirdette ki a királyi ítéletet a »bűnben találtatott« tanács tagokkal szemben?

Mindenekelőtt utasította a királyi ítéletet felolvasó *Peyrel Mihály* főjegyzőt, hogy »*az utókor okulására és örök emlékezetül*« az ülés teljes eseményei a tanácsülés jegyzőkönyvében megörökítenek. Hogy azonban *Peyrel* főjegyző ezen parancsnak eleget tett volna, a régi irásokból nem tűnik ki. A 15 esztendeig tartott bünyefenyítő vizsgálat részletei sehol sincsenek megörökítve. Az ítéletről magáról *Palugyay Imre* »*Buda—Pest szab. kir.*

városok leírása 1852« című munkájában ezeket találjuk:

»1722-dik évben a Buda városi tisztviselők s polgárok között keletkezett viszályok csak 15 év múlva azzal végződtek, hogy a 15 ezer forintban elmarasztalt tisztviselők hivatalaikból elbocsáttak.«

Az akkori budai tanács gazdálkodásáról *Schmall Alajos*, Budapest székesfőváros egykori allevéltárosa, »*Adalékok Budapest székesfőváros történetéhez*« című munkájában a többek között a következő kis jellemképet adja:

A tanács tudva, hogy működésével a felsőbb hatóság nem igen törődik, állását felhasználta saját vagyonának gyarapítására. Bár találunk egyes tanácsosokat, akik a *sikkasztásokban részesek nem voltak*. Ezek éltek fizetésükből és egyéb járandóságukból s elhunytak, egy krajcárnyi vagyont sem hagyva hátra. Hibájuk csak az volt, hogy a *kollegák visszaéléseire szemet hunytak*. Ilyen tanácsos volt *Wolff* Reinhold kapitány. Elhunytá után özvegye oly nyomasztó inségbe jutott, hogy kénytelen volt a *szegények házába való felvételét kérni*. Hely hiánya miatt azonban kérelme nem lévén teljesíthető, a tanács hetenként *hét garas segedelemben* részesítette. *Wolff* a ritkaságok közé tartozik. A többi *jól megszédte magát* s a szerzett vagyonnal Budának hátat fordítva, visszament hazájába, vagy Bécsbe gond nélkül élni.

Már akkor is Csáki szalmája volt a közvagyon...

A vádak tömegével halmozott budai tanács gazdálkodását élesen jellemzi a következő néhány adat:

Abban az időben, amikor a pesti tanácsosok évi javadalmazása 30 forintban volt megállapítva, a budai tanácsosok évi 2000 forintos fizetéseket szavaztak maguknak. A pesti városbíró fizetése 150 forint volt, ellenben a budai polgármester és bíró évi 350 forintnyi javadalmazást élveztek. Ehhez járultak a polgárság részéről bekívánt *sör, malac és egyéb természetbeli szolgáltatmányok*. Régi okmányokban annak is nyomára akadunk, hogy amikor a *Csáki-szalmája* módjára való gazdálkodás következtében kiürült a város kasszája, a tanács *mindent pénzzé igyekezett tenni*, ami csak eladható volt, sőt amikor már minden kótyavetyére került, a magisztrátus a város boraival elégitette ki önmagát és az egyéb tisztviselőit.

A régi irásokban lefektetett vádak között talán legcsunyább volt az, amelyik a *polgárjogok adományozása* körül elkövetett visszaélésekre világít rá. A privilégiumi határozat szerint *polgárnak csupán katolikus vallásút szabad volt befogadni*. Ennek megszegésével a tanács mégis *harminchárom görögkeleti rácnak polgárjogot adományozott* és tőlünk fejenként 20 forintjával számítva, összesen 660 forintos sarcot fizettetett be a tanács *»pikszisbe«*. Amikor a többi rácok ezt megtudták, tömegesen jelentkeztek a tanácsnál és követelték, hogy hasonló összegek lefizetése ellenében őket is vegyék fel a polgárjogosak közé.

Az 1724 szeptember 3-iki jegyzőkönyvből megtudjuk, hogy a nem tulságos lelkiismeretű tanács kezén *1000 darab arany elveszett*. Mikor ennek a budai polgárság körében hire ment, rendkívül nagy felháborodást és izgalmat váltott ki. Már-már az elkeseredett polgárság nyílt kitörésétől kellett tartani, amikor *Matthy és Gerb* nevű tekintélyes polgárok élére álltak az elégedetlenkedők mozgalmának és *panaszukkal egyenesen Bécsbe mentek a király elé*. Őfelsége személyesen meghallgatta a deputációzó budaiakat és ennek megvolt az a következménye, hogy őfelsége, királyi biztos helyett egy *bizottságot* küldött ki a városi tanács működésének megvizsgálására.

Sulyos adósság királyi kezességgel

A vizsgáló bizottság mindenekelőtt megállapította, hogy *teljesen üres a város kasszája*, sőt *rettentő adósságok szakadtak a város nyakába*. Erről a bizottság jelentést is tett őfelségének, aki a városnak megadta a privilégiumot arra, hogy adósságainak rendezésére *14.000 forint kölcsönt vehessen fel*, amire maga a király vállalt kezességet. A magisztrátus azonban, úgy látszik, nem tudott letérni a könnyelmű gazdálkodás útjáról. A királyi kezességgel kölcsön kapott 14000 forintot is *csakhamar elherdálta*.

Ez törte ki azután végképpen a tanács nyakát. A vizsgáló bizottság nagyobb eréllyel nyult bele a darázs-fészekbe. A polgárság körében nagyon népszerű Matthy az 1723 augusztus 23-iki ülés jegyzőkönyvének tanúsága szerint *Vánosy*, volt polgármesternek a polgárság jelenlétében nyíltan a szemébe mondta:

— *Je grösser der Schelm, desto mehr Glück.*

Ez a Vánosy magát és bűnös társait tisztázandó, nem átalotta még *Bécsbe is felmenni* és ott megpróbálta a legmagasabb hely védelme alá helyezni magát. Amde a kérlelhetetlen Matthy felvette vele szemben a purifikátori harcot és sikerült az 1730-as tisztujtáson kibuktatni és helyébe *Kramerlauff* Ferencet hozni be a tanácsba, aki vállalkozott arra, hogy kérlelhetetlenül belenyul ebbe az évtizedek óta zsongó, forrongó darázs-fészekbe.

Erre azonban már nem került a sor, mert a cikkünk elején említett királyi biztos 1737 október 3-án a kész királyi ítélettel a kezében végérvetette a másfél évtizedig tartó, bünfenyítő vizsgálatnak elnevezett huzavonának.

Az elcsapott magisztrátus

A királyi legfelsőbb ítélet a következő »bűnben találtatott« tanácstagok *azonnali elcsapatását* rendelte el: Dillmann Sebestyén polgármester, Degyré Xav. Ferenc bíró, Vánosy Ferenc, Sailer Ferenc József, Voßmayer József, Mayerberg Károly, Laux János Péter, Mayer János György, Sautermeister József Manó, Dräxler Mátyás, Szlatinyi Gábor, Hoffmann Kristóf tanácsosok.

A királyi biztos az ítélet kihirdetése után a rögtöni elcsapatásra ítélt magisztrátusi tagokat *erélyes szavakkal kiutasította a tereméből*. Az ajtókat, kapukat lezáratva, a jelenlevő polgársággal *az új tanácsot rögtön megválasztatta*.

Az elcsapatással természetesen a büntetés még nem volt teljes. Vánosyt, mint *főbűnöst*, a *polgárjogaitól is megfosztották*. Valamennyi elcsapott tanácstagra *kimondták a rendőri felügyeletet*, ami abból állott, hogy *Budáról nem volt szabad távoznik*. A városnak okozott károk összegét csak igen hosszas munka után sikerült részben megállapítani. Így 1738 január 17-ig *15.439 forint 19 krajcárnyi* összeget állapítottak meg, bár kétségtelen volt, hogy a tizenöt esztendő könyelmű gazdálkodás okozta kára a városnak *ennél sokkal nagyobb lehetett*. Ennek egyrészét *végrehajtás* útján sikerült is az elcsapott tanácstagokon behajtani. *Hoffmann* tanácsos vonakodott a ráeső kárösszeg megtérítését vállalni, mire a királyi ítéletet végrehajtó tárnokmester parancsára a tanács *börtönbe vettette*.

A kár teljes összegéhez nem juthatott a város, annál is inkább, mert az elítéltek örökösei a további végrehajtások megszüntetése érdekében *felsőfolyamodvány-nal járultak a király elé*, aki el is rendelte, hogy a *végrehajtást szüntessék be*, sőt a *begyűlt összegnek felét adják vissza az örökösöknek*.

Ez meg is történt. Legfelsőbb királyi kegyelem tett pontot Buda ezen meglehetősen sötét korszakának végére.

Monyorókeréki Erdődy György királyi biztos alakja úgy áll ennek a szomorúan beteges erkölcsű, civakodásra hajlamos és testvérgyűlöletre inspiráló, elvadult korszaknak a kellős közepében, mint a lesújtó megtorlást jelentő igazságszolgáltatás és konszolidáció megtestesítője.

Olajba festett, életnagyságu képe ma is legszebb disze Budapest székesfőváros tanácskozó termének.

Dobozi István